

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นสินค้าเกษตรหลักที่สำคัญของประเทศ โดยเป็นอาหารของคนในชาติ ในปีเพาะปลูก 2554/55 มีพื้นที่ปลูกประมาณ 78 ล้านไร่ แบ่งเป็นนาปี 61.1 ล้านไร่ นาปรังประมาณ 17 ล้านไร่ และประมาณเกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่การเกษตร มีเกษตรกรทำนาประมาณ .76 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 65 ของเกษตรกรทั่วประเทศ (กรมการข้าว 2554: 29) ซึ่งผลผลิตข้าวรวมแต่ละปีสามารถส่งออกทำรายได้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก ความต้องการเมล็ดพันธุ์เพื่อการผลิตข้าวจึงมีมากตามไปด้วย

“ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว” ของกรมการข้าว (2556: 1) ให้ข้อมูลว่าในปี พ.ศ. 2556 การผลิตเมล็ดพันธุ์ยังไม่สามารถจะสนองต่อความต้องการเมล็ดพันธุ์ข้าวของเกษตรกรได้ทั้งหมด โดยสามารถผลิตได้ไม่เกิน 100,000 ตัน ขณะที่เกษตรกรต้องการใช้เมล็ดพันธุ์ทั้งหมดในแต่ละปีประมาณ 1 ล้านตัน เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว กรมการข้าวดำเนินการจัดตั้ง “ศูนย์ข้าวชุมชน” ขึ้น โดยมีแนวคิดที่จะให้เกษตรกรที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน รวมกลุ่มกันผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่ายในชุมชนหรือจำหน่ายทั่วไป โดยกรมการข้าวจะทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาการเกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์และควบคุมคุณภาพเมล็ดพันธุ์ตลอดกระบวนการผลิต รวมทั้งสนับสนุนปัจจัยการผลิตและอุปกรณ์ที่จำเป็นบางส่วน แต่ให้เกษตรกรในชุมชนบริหารจัดการกันเอง ต่อมากรมส่งเสริมการเกษตร (2556: 20) มีนโยบายจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชนเพื่อให้ชุมชนพัฒนาการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีที่ได้รับจากศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กรมการข้าว โดยการใช้เทคโนโลยีที่ถูกต้องในการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ดีสู่ชุมชน ภายใต้การบริหารจัดการร่วมกันของเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น สร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาอาชีพ และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในอนาคต

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของจังหวัดสงขลา มีพื้นที่ปลูกเป็นอันดับสองรองจากยางพารา โดยพื้นที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่อยู่ในคาบสมุทรสทิงพระ ได้แก่ อำเภอรอยโนด สทิงพระ สิงหนคร กระแสสินธุ์ และอำเภอรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา เช่น รัตภูมิ และควนเนียง โดยมีพื้นที่ปลูกรวมกันกว่า 200,000 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 70 ของพื้นที่ปลูกข้าวทั้งจังหวัด เกษตรกรผู้ปลูกข้าว 12,892 ครัวเรือน สภาพการทำนาส่วนใหญ่จะทำเพียงปีละ 1 ครั้ง (นาปี) ผลผลิตเฉลี่ยประมาณ 300-

500 กิโลกรัม/ไร่ โดยภาพรวมผลผลิตยังต่ำมาก ซึ่งมาจากหลายสาเหตุ นอกจากการขาดแคลนระบบชลประทานที่ดี และความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำแล้ว ยังมีปัญหาสำคัญ คือ การขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพดี เกษตรกรส่วนใหญ่ยังเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ใช้เอง หรือซื้อจากแหล่งที่ยังไม่มีระบบควบคุมคุณภาพ ทำให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพต่ำ (สำนักงานเกษตรจังหวัดสงขลา 2555: 11)

สำนักงานเกษตรจังหวัดสงขลา (2555: 13) จัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชนเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ดังกล่าว มีจำนวน 27 ศูนย์ ในปี 2555 และดำเนินการตามเกณฑ์กำหนดมาตรฐานศูนย์ข้าวชุมชนของกรมการข้าว (2556: 31) ซึ่งมีศูนย์ข้าวชุมชนจัดอยู่ในระดับดีมากจำนวน 1 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 4 ระดับดี 2 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 7 ระดับปานกลาง 4 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 15 และระดับต้องปรับปรุง 20 ศูนย์ คิดเป็นร้อยละ 74 จากมูลเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดสงขลาที่ได้รับการจัดมาตรฐานระดับดีมากและระดับดี ว่าสมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ของศูนย์ข้าวชุมชนระดับมากน้อยเพียงใด รวมทั้งมีการศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนดังกล่าว เพื่อนำผลการศึกษาไปวางแผนทางในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดสงขลา ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาการผลิตข้าวในภาพรวมต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาข้อมูลส่วนบุคคล สังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน
- 2.2 เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน
- 2.3 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมจากแหล่งต่างๆ จึงกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยข้อมูลส่วนบุคคลทางสังคม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน สถานภาพทางสังคม ระยะเวลาการเป็นสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น ประสบการณ์ด้านการเกษตร แรงจูงใจในการเป็นสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน แหล่งและระดับการได้รับข้อมูลข่าวสาร ข้อมูลส่วนบุคคลทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพในครัวเรือน จำนวนแรงงานจ้างด้านการเกษตรใน

ครัวเรือน การถือครองที่ดิน พื้นที่ทำการเกษตร รายได้จากการประกอบอาชีพ และแหล่งทุนทางการเกษตร ส่วนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์ข้าวชุมชน ได้แก่ การวางแผน การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดสงขลา ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีขอบเขตของการวิจัยเกี่ยวข้องกับศูนย์ข้าวชุมชน ดังนี้

4.1 ขอบเขตของพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ศึกษาเฉพาะศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดสงขลาที่มีผลการประกวดศูนย์ข้าวชุมชน ปี 2555 ระดับประเทศ ในระดับดีมาก จำนวน 1 อำเภอ คือ อำเภอสทิงพระ จำนวนสมาชิก 42 คน และในระดับดี จำนวน 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสทิงพระ จำนวนสมาชิก 28 คน และอำเภอรัตนภูมิ จำนวนสมาชิก 80 คน รวมสมาชิกทั้งสิ้น 150 คน

4.2 ขอบเขตของเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ศึกษาสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดสงขลาเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคลทางสังคมและเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ การติดตามประเมินผลการดำเนินงาน รวมทั้งปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน

4.3 ขอบเขตของเวลา การวิจัยครั้งนี้เก็บรวบรวมข้อมูลของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน – กรกฎาคม 2558

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 ศูนย์ข้าวชุมชน หมายถึง ศูนย์กลางในการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ที่ดีไปสู่เกษตรกรในชุมชน รวมทั้งเป็นจุดสาธิตเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว โดยชุมชนเพื่อชุมชน ในการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและยั่งยืนถาวร

5.2 สมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน หมายถึง เกษตรกรที่สมัครใจเข้าร่วมดำเนินงานในศูนย์ข้าวชุมชน

5.3 การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิบัติกิจกรรม โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหา การกำหนดความต้องการ การตัดสินใจ ตลอดจนการติดตามผลการดำเนินงานนั้นด้วย

5.4 การมีส่วนร่วมของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน หมายถึง การที่เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการศูนย์ข้าวชุมชน มีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินกิจกรรม การรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล

5.5 การมีส่วนร่วมในการวางแผน หมายถึง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการกำหนดประเด็นการวางแผน การดำเนินงานด้านการเงินการลงทุน การตลาด การพัฒนาทักษะความรู้แก่สมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน การตั้งกฎกติกา การกำหนดบทบาทหน้าที่ของกรรมการศูนย์ข้าวชุมชน การจัดทำแผนการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว การพัฒนาคุณภาพและบริการ การโฆษณาประชาสัมพันธ์

5.6 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน หมายถึง การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของคณะกรรมการและสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน ที่เกี่ยวข้องสังคมและเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงาน

5.7 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ หมายถึง การมีส่วนร่วมผลประโยชน์ ด้านวัตถุ ความต้องการขั้นพื้นฐาน ผลประโยชน์ด้านสังคม คุณภาพชีวิต คุณภาพของบริการ ความพึงพอใจ และผลประโยชน์ด้านบุคคล ความรู้สึกในคุณค่าของตนเอง

5.8 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบงบประมาณ การแสดงความคิดเห็น ความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจ การให้ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงในการกำหนดนโยบายวางแผนโครงการกิจกรรม

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลไปวางแผนพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6.2 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรสามารถนำผลการวิจัยและข้อเสนอแนะไปปรับปรุงวางแผนพัฒนาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน